

Visites de Pompeu Fabra a Tarragona

JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

1. INTRODUCCIÓ

Fins ara no s'ha intentat fer la crònica de les visites de Pompeu Fabra a Tarragona. És un fet estrany, si es té en compte que a Tarragona s'organitzen des de fa quinze anys els col·loquis dedicats a Fabra. En aquesta comunicació, doncs, es pretén documentar les visites que el gramàtic va fer a Tarragona durant les primeres dècades del segle xx. Es tracta d'una recerca de base hemerogràfica i arxivística, que servirà alhora per tractar de determinades tensions sociolingüístiques que es van viure a la ciutat del Francolí durant els anys de la república. Es pretén, en última instància, contribuir a documentar i contextualitzar la biografia de Fabra, una exigència potser indefugible ara que la informació sobre Fabra és cada vegada més accessible i que és possible plantejar-se la compilació completa de totes les seves dades biogràfiques.

2. CRONOLOGIA DE LES VISITES

La primera visita de què tenim constància és del dia 24 de maig de 1922, segons que informa el periòdic *La Veu de Tarragona* del 27 de maig: «El passat dimecres passà el dia a Tarragona D. Pompeu Fabra, de l'Institut d'Estudis Catalans, que vingué per a assistir a l'examen dels alumnes de les classes de català que subvenciona l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana» (Redacció, 1922). Aquestes classes devien ser les que es feien a l'Escola Normal (Duran, 1997, p. 145). No sabem res més d'aquesta visita, que, d'altra banda, no consta a la cronologia de Fabra més actualitzada que tenim, que és la del volum novè de les *Obres completes* (Jané i Mir, 2013).

La segona visita, de vuit anys després, és només de pas. D'acord, ara, amb el que ens indica el *Diario de Tarragona* en una breu notícia intitulada «Llegada de intelectuales catalanes», la nit del 30 de maig de 1930 va arribar Jaume Bofill i Mates, que anava de viatge a València per fer de mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat, acompanyat de Pompeu Fabra, Estanislau Duran i Miquel Ferrà (Redacció, 1930). L'endemà al matí, 31 de maig, devien reprendre el viatge.¹

La tercera visita va ser l'any següent, el 17 de juliol de 1931, per pronunciar la conferència «L'ensenyança de la llengua catalana», dissertació que tancava el cicle organitzat, com en anys anteriors, per la Inspecció de Primera Ensenyança. La presència de Fabra a Tarragona s'emmarca, ara, en un context nou, després de la proclamació de la república i després de l'anomenat Decret de bilingüisme, que va crear un cert clima d'eufòria entre els catalanistes. Fabra, a més, havia estat designat inspector de l'ensenyament de català a les escoles de mestres. El diari *Tarragona Federal* en va oferir el dia següent una ressenya plena d'entusiasme (però que no permet fer-se una idea clara del contingut de l'exposició). L'acte, presidit per Ramon Nogués, governador civil, va ser solemne i concorregut. El presentador de Fabra va ser Manuel Galés, diputat al Parlament i professor de la Normal, i hi van assistir personalitats com Ramon Nogués i Biset, diputat a Madrid; Pere Lloret, alcalde de la ciutat; Laura Miret, directora de la Normal (dones), i Miquel Sancho, director de la Normal (homes) (Redacció, 1931b).²

Només quatre mesos després va tenir lloc la quarta visita, també per pronunciar una conferència, ara com a acte de presentació pública de la delegació tarragonina de Palestra, entitat patriòtica fundada el 1930, que presidia el mateix Fabra. La xerrada, amb el títol «El català, llengua de l'ensenyament», es va fer el 29 de novembre al saló d'actes de l'Ajuntament, i el presentador en va ser Joan Antònio i Guàrdias, president de l'esmentada delegació. Van donar detalls de l'acte les publicacions locals *Diari de Tarragona* (1 i 4 de desembre), *La Cruz* (1 de desembre) i *La Veu de Tarragona* (1 de desembre), i el diari barceloní *La Publicitat* (4 de desembre). Entre els assistents hi havia el director de l'Escola Normal, Miquel Sancho, i el diputat al Parlament Manuel Galés. Va presidir l'acte el senyor Josep Gilabert, alcalde accidental. La sala era plena d'una concurrència devota i

1. La parada a Tarragona no consta en cap font bibliogràfica, però el viatge a València sí que està àmpliament documentat. Vegeu, entre d'altres, Pitarch (2008, p. 67), Jané i Mir (2013, p. 810) i Murgades (ed., 2013, p. 659-661).

2. El títol de la conferència l'he obtingut de Jané i Mir (2013, p. 814), que tanmateix no donen cap altra dada a part de la data i el títol. En canvi, *Tarragona Federal* no n'indica el títol. Uns quants dies abans de la conferència, *La Veu de Tarragona* havia anunciat que Fabra arribaria a Tarragona el 16 de juliol, «Per tal de donar uns curssets de català per a funcionaris i mestres nacionals» (Redacció, 1931a). No tinc més referències d'aquesta qüestió, si no és que al·ludien, amb certa confusió, a l'acte del dia 17.

entusiasta. El fil conductor del discurs de Fabra va ser la idea que amb l'Estatut d'autonomia no n'hi hauria prou per normalitzar la llengua, sinó que calia, a més, el compromís dels catalans. Els amfitrions van dur Fabra a visitar la catedral i les muralles romanes.³

De la cinquena visita, un any posterior, en sabem poca cosa. La secció «Miscel·lània» del *Diari de Tarragona* del 3 de desembre de 1932 ofería aquesta nota breu: «Avui ha estat a Tarragona l'eminent filòleg català Pompeu Fabra, catedràtic de llengua catalana de la Universitat de Barcelona. Ha visitat l'Escola Normal de Mestres, informant-se de les aspiracions dels alumnes que tenen demanat que les assignatures s'expliquin en català. Al vespre, Pompeu Fabra ha regressat a Barcelona» (Redacció, 1932).⁴

La sisena visita va tenir lloc molt poc després de la cinquena: el 20 de gener del 1933. Fabra va ser rebut a l'estació per una comissió d'alumnes de l'Escola Normal i per una professora. Tot seguit es va dirigir a l'Escola per visitar-la i saludar el director. Els alumnes, mentrestant, se n'anaren cap al saló de sessions que l'Ajuntament havia cedit perquè Fabra hi pronunciés la conferència. Va presidir l'acte el president de la Comissió de Cultura, Antoni Brunet, i hi eren el director de la Normal i d'altres professors. Al migdia Fabra va ser obsequiat amb un dinar íntim amb membres de la junta local de Palestra. A la tarda, al teatre de l'Ateneu, va pronunciar una altra conferència, «La llengua catalana i el patriotisme». Va presidir l'acte l'alcalde, Pere Lloret, amb el senyor Bru i Ferrer, president local de Palestra, entitat organitzadora de l'acte.⁵ Pot resultar sorprenent que aquesta visita i l'anterior siguin tan pròximes, i sobretot que en totes dues hi hagi la implicació de l'Escola Normal. És una qüestió sobre la qual tornaré després.

Tornem a veure Fabra a Tarragona al mes de maig del mateix any, amb motiu d'un dels actes de la commemoració del primer centenari de la Renaixença, que Palestra va organitzar a Poblet el dia 28. El gramàtic, com a president d'aquesta entitat, va passar el dia 21 a Tarragona, amb Enric Llopis i Amadeu Serch, que també n'eren dirigents, i a la tarda van participar en una reunió de la junta de la delegació tarragonina (Palestra, 1933).

3. Aquesta visita està consignada per Jané i Mir (2013, p. 814), i Murgades (ed., 2013, p. 362-366) transcriu el text de la conferència de Fabra en les tres versions de *La Publicitat*, *La Cruz* i el *Diari de Tarragona*, circumstància que m'estalvia donar més detalls del contingut del parlament.

4. La visita no apareix consignada a Jané i Mir (2013).

5. Redacció (1933a). Magriñà (2006, p. 90 i 91) parla d'una vinguda de Fabra a Tarragona, però no n'indica el dia, tot i que és segur que es refereix a aquesta visita. Jané i Mir (2013, p. 817) també consignen aquesta estada de Fabra a Tarragona, però només esmenten una de les dues conferències, «La llengua catalana i el patriotisme», i diuen que es va fer al local de Palestra (la va organitzar Palestra, però es va fer a l'Ateneu de Tarragona).

Aquesta és la setena i darrera visita de Fabra que he pogut documentar. Tres anys després, el 24 de març de 1936, el diari *Catalònia* anunciava una conferència pròxima de Fabra en el marc d'un cicle organitzat per l'Ateneu de Tarragona (Redacció, 1936a). L'endemà en tornava a parlar (Redacció, 1936b), i també en parlava el *Diari de Tarragona* (Redacció, 1936c). No he pogut comprovar, però, que aquesta conferència arribés a tenir lloc.

3. HISTÒRIA D'UN CONFLICTE

He indicat abans que potser no era previsible que Fabra vingués dues vegades, amb tan poc temps de diferència, a l'Escola Normal de Tarragona (desembre de 1932 i gener de 1933). Recordem que un decret del 9 de juny de 1931 del Govern provisional de la república havia facultat les escoles normals de Catalunya perquè creessin càtedres de català per a la formació dels futurs mestres, i que per designació oficial Fabra tenia a càrrec seu la inspecció d'aquest ensenyament (Navarro, 1979, p. 63).

A Tarragona l'Escola Normal comptava amb un grup nombrós d'alumnes compromesos amb la llengua catalana, i amb uns quants professors que els donaven suport. Això va fer que s'intentés concretar l'aplicació de l'esmentada disposició legal des del primer moment, és a dir, des del curs 1931-1932 (el decret és del juny del 1931).⁶ No tenim notícies gaire clares sobre l'èxit d'aquesta aplicació, però sabem que el professor Manuel Galés va fer almenys unes quantes classes (potser amb dificultats), ja que en la sessió del Claustre del 10 de desembre feia saber que «desea que en el horario se señalen horas para dar la clase de Gramática catalana que él desempeña».⁷ D'altra banda, a final de curs, el 28 de maig de 1932, Manuel Comes i Segura, alumne de l'Escola, en un article publicat al *Diari de Tarragona* en el qual es lamentava que els mestres tinguessin encara poc coneixe-

6. De fet, ja abans de la proclamació de la república el professor Manuel Galés havia fet una instància al Claustre de la Normal perquè es restaurés la seva càtedra de gramàtica catalana (que la dictadura de Primo de Rivera havia clausurat), instància sobre la qual el Claustre, en la sessió del 24 de març de 1931, va informar favorablement per unanimitat. Vegeu «Llibre d'actes de les sessions de Claustre. Des de setembre 1917 fins novembre 1931», p. 185 (capsa 1042 de l'Arxiu de la URV; des d'ara, AURV). (Agraeixo a Montserrat Garriga l'amable i diligent ajuda en la consulta del fons de l'Escola Normal de Tarragona de l'Arxiu de la URV.) Com se sap, l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC) havia promogut, abans de la dictadura, la creació de càtedres de català a les escoles normals (Duran, 1997, p. 145). La Normal de Tarragona havia acollit la proposta el 1917, i havia designat Manuel Galés professor de la matèria. La càtedra, voluntària i gratuïta, s'havia inaugurat al gener de 1918 (Noguera, 1984, p. 164).

7. «Llibre d'actes de les sessions de claustre. Des de gener 1931 fins juny 1936», p. 33 (capsa 1042 de l'AURV).

ment de la llengua catalana, donava aquesta informació: «Doncs bé. Heu-nos ací a les acaballes de les classes. Durant el curs s'ha fet a la Normal un tímid assaig, un curset de Gramàtica Catalana, del qual ha tingut cura la intelligent i activa professora de la Normal, senyora Montserrat Bertran [...]. Però cal que aquest pas vagi seguit d'altres».⁸ No sabem com cal conciliar aquestes dues referències (potser el curs el va començar Manuel Galés i després se'n va fer càrrec Montserrat Bertran); el cas és que poc o molt s'hi va ensenyar català, i poc o molt endevinem que les circumstàncies no van ser fàcils.

En el curs següent, 1932-1933, sembla que la situació no havia canviat gaire, però que igualment s'hi va fer docència de català. El registre de la correspondència de sortida de l'Escola consigna, el 12 d'octubre de 1932, l'enviament d'una carta a Manuel Galés i Montserrat Bertran, en la qual «Se le indica fijen dias y horas para las clases de Gramática Catalana».⁹

Uns quants alumnes, sigui com sigui, no es van accontentar amb això, i van intentar que, a més de classes de català, hi hagués classes en català. Cal tenir en compte que llavors, fins i tot la professora Bertran, quan l'assignatura que impartia no era la de català, utilitzava el castellà com a llengua docent. Però els alumnes devien saber que era amb ella que es podia mirar de canviar les coses. Així, si hem de creure el testimoniatge de l'esmentat alumne Manuel Comes, va ser llavors, a finals de 1932, que ell mateix va atrevir-se a fer el pas:

A Història de la Pedagogia, quan em va tocar a mi de donar una lliçó vaig sol·licitar de la professora de dir-la en català (no se n'hi havia donat mai cap i tot es feia en castellà!). La professora, senyora Montserrat Bertran, després d'uns instants de vacil·lació, hi va accedir, i jo vaig pronunciar la primera lliçó en català, a la Normal de Tarragona, a finals de l'any 1932. Més tard, a petició dels altres alumnes (que a poc a poc van anar dient, ells també, les lliçons en català) la senyora Bertran va explicar les lliçons en la nostra llengua.¹⁰

8. Manuel Comes i Segura (1932). Article ja citat per Magriñà (2006, p. 91), que dóna erròniament com a data de publicació el dia 25.

9. «Llibre de sortida de correspondència. Escola de Mestres. "Homes". Des de maig 13 fins desembre 1931. Escola de Mestres "Homes" - "Dones". Des de gener 1932 fins setembre 1933», p. 280 (capa 6193 de l'AURV). També sabem que en aquest curs hi va haver classes de català pel testimoniatge posterior de Comes (1934a, p. 1) i la mateixa Bertran (1933). Caldria matisar, doncs, l'afirmació de Magriñà (2006, p. 91) —que repeteixen Magriñà i Gavalda (2010, p. 126), amb referència equivocada— que no va ser fins al curs següent, 1933-1934, que es va nomenar Bertran per al càrrec de professora de català. Si bé és cert que el document en el qual es basa Magriñà, de l'11 d'octubre de 1933, diu que «se acuerda proponer como Profesora de Catalán a Dª Montserrat Bertran, única aspirante», també diu, tot seguit, «la cual, además, ya ha venido desempeñando esta enseñanza durante los anteriores cursos» («Llibre d'actes de les sessions de claustre. Des de gener 1931 fins juny 1936», p. 117; capa 1042 de l'AURV).

10. Comes (1934a, p. 1-2). Text ja citat per Magriñà i Gavalda (2010, p. 126-127).

Probablement aquest petit «èxit» —i potser també la recomanació de la professora Bertran mateix— va animar els alumnes a demanar oficialment a l'Escola que es fessin classes en català. Però la posició dels dirigents del centre no els va ser gaire favorable. Així, el registre de la correspondència de sortida de l'Escola conigna, el 2 de desembre de 1932, l'enviament d'una carta a Manuel Comes, en la qual «Se le contesta negativamente a su petición sobre clases en catalán».¹¹ El mateix Comes (1934*b*) explicaria després l'episodi: «Va ésser llavors que jo vaig presentar una instància a secretaria dirigida al senyor director. En primer lloc se'm va dir, d'una manera grossera, que parlés “cristiano”, i l'oficial de secretaria, amb el beneplàcit de la secretària, em va rebutjar la instància per tal com estava escrita en català.»

Fixem-nos, sigui com sigui, que aquesta nota del registre de correspondència és del 2 de desembre, i que l'endemà mateix Pompeu Fabra era a l'Escola Normal, com hem vist, «informant-se de les aspiracions dels alumnes que tenen demanat que les assignatures s'expliquin en català». ¿Havien acudit a Fabra perquè pressionés davant la direcció del centre? Tot i que la visita de Fabra devia estar prevista des d'abans, és evident que la seva presència a l'Escola tot just el dia després que les autoritats del centre havien negat als alumnes la possibilitat de fer classes en català devia incomodar l'equip directiu.

Potser Fabra es va comprometre aquell dia amb els alumnes a donar-los un suport més decidit, i potser aquesta és la raó que tornés a Tarragona molt poc després. El fet és que el 18 de gener de 1933 Montserrat Bertran adreçava una carta al director de l'Escola en aquests termes: «Havent rebut una lletra del Sr. Pompeu Fabra, Inspector de les classes de Català, assabentant-me de que vindrà el divendres propvinent, em plau comunicar-li a V. S. tal com ell m'encarrega. Li prego, que tant vosté com els altres professors, donguin als alumnes tota mena de facilitats per poguer assistir als parlaments i conferències de l'il·lustre filòleg».¹² Ignoro si aquesta carta tenia el propòsit de suavitzar unes relacions entre alumnes i pro-

11. «Llibre de sortida de correspondència. Escola de Mestres. “Homes”. Des de maig 13 fins desembre 1931. Escola de Mestres “Homes” - “Dones”. Des de gener 1932 fins setembre 1933», p. 284 (capsa 6193 de l'AURV). Cal suposar que és a aquesta petició que es referirà a final de curs la memòria preceptiva del director de l'Escola (malgrat que en un lloc es parla de classes en català i en l'altre del fet que els alumnes s'expressin en català), que indica el següent «También he de consignar aparte, por ser asunto extraoficial, que el alumno Don Manuel Comes, entonces presidente de la Asociación de estudiantes, presentó una instancia, firmada por varios alumnos, en la que solicitaban de esta Dirección se les concediese hablar en catalán en las clases, a lo que se contestó que no estaba en las atribuciones de esta Dirección el concederlo» («Memoria que el director de la Escuela Normal del Magisterio Primario de Tarragona tiene el honor de dirigir a esa superioridad en cumplimiento de lo que dispone la orden ministerial de 5 de noviembre de 1932», mecanoscrit custodiat a «Memòries. Escola Normal Magisteri 1932/1935-36», capsa 5288 de l'AURV).

12. «Entrades anys 1933 a 1936 (correspondència)», lligall 1933 (capsa 6098 de l'AURV).

fessors que havien esdevingut tenses. Sembla que la resposta va ser, almenys formalment, positiva, ja que el registre de la correspondència de sortida de l'Escola consigna, el 20 de gener de 1933, l'enviament d'una carta a la professora per «Delegarle la representació del Sr. Director en la conferència de D. Pompeyo Fabra Gramática Catalana».¹³ Efectivament, Fabra va visitar el director de la Normal en arribar a Tarragona, abans de fer la conferència als alumnes de l'Escola, a la qual no hi va faltar el director mateix. No sembla, doncs, que el conflicte hagués crescut.

Però les tensions degueren continuar. A partir de llavors i durant els mesos següents, els obstacles per al català no es van reduir a limitar-ne l'ús o la docència, sinó que van afectar algun aspecte administratiu relacionat amb els alumnes que havien seguit les classes. En concret, un dels problemes era que el centre es negava a expedir certificats d'haver cursat l'assignatura de català —les conegudes *papeletes*—, al·legant que no era oficial. Fabra havia de tornar a Tarragona al mes de maig, i l'esforçada professora Bertran devia pensar que una conversa entre el gramàtic i el director de l'Escola podia contribuir a solucionar el problema. Per això, el 20 de maig va escriure una carta a aquest darrer: «Tinc l'honor d'adreçar-me a V. S. per tal de comunicar-vos que, el propïent dilluns dia 22 de maig, vindrà a Tarragona l'inspector de les classes de Català i filòleg insigne En Pompeu Fabra, per a determinar amb V. S. ço que es refereix a les qualificacions de les classes de Català.»¹⁴ Alhora, però, Bertran publicava un article al *Diari de Tarragona* denunciant la situació, circumstància que no devia ajudar a la concòrdia. Explicava, així, que els alumnes de català demanaven una qualificació oficial, i que la qualificació havia de consignar-se en acta, generar una papereta i arxivar-se a secretaria. Però que la secretària de l'Escola els negava aquest dret:

Com a professora que sóc de Català des de la seva creació, m'he cregut en el deure d'intervenir. El senyor Director, l'autoritat del qual he requerit, s'ha inhibit de l'assumpte i ha dit que això era qüestió de Secretaria. La Secretària m'ha respost a mi igual que als alumnes: que el Català no era assignatura; que ella era funcionària de l'Estat espanyol i que res no tenia a veure amb Catalunya; s'ha negat en rodó a tot, inclús a donar les «papeletes» de Català. O! És que no es tracta tan sols de Catalunya, sinó també del compliment d'unes disposicions oficials, publicades per la *Gaceta*. Es tracta també del dret d'uns alumnes, els quals no han de perdre el resultat dels esforços fets ni allò que d'ells es pugui derivar. Es tracta que no se'ls molesti ni s'expulsi del claustre llurs representants amb tota il·legalitat: que no se'ls faci por amb la pèrdua de beques i d'altres drets, com a càstig de llur amor i afició al català. Es tracta de fer comprendre que els

13. «Llibre de sortida de correspondència. Escola de Mestres. "Homes". Des de maig 13 fins desembre 1931. Escola de Mestres "Homes" - "Dones". Des de gener 1932 fins setembre 1933», p. 287 (capsa 6193 de l'AURV).

14. «Entrades anys 1933 a 1936 (correspondència)», lligall 1933 (capsa 6098 de l'AURV).

procediments dictatorials han d'acabar quan la llibertat ha substituït a la Dictadura [...].

Si algú dubta del que venim dient, que s'arribi fins a la plaça dels Artillers. Allí, a l'entrada de l'Escola Normal del Magisteri Primari, veurà dos o tres grans i, després de pujar-los, un tauler d'anuncis. En ell podrà llegir un paper on s'especifica aula per aula i hora per hora quines assignatures s'ensenyen, on s'expliquen i qui les exerceix. Endebades buscarà, entre elles, el Català: Aula núm. 1 Física, Química, etc. Aula núm. 2 Història, Agricultura, etcètera. Enlloc no trobarà el Català i sortirà convençut que allí la nostra llengua no s'estudia, o que hi ha qui la menysprea o bé que a Secretaria no es dona fe d'allò que a la Normal es fa, i que, a nosaltres, com a catalans, vivament ens interessa. (Bertran, 1933)

Sabem que Fabra va marxar de Tarragona aquell dilluns 22 de maig al matí, però no sabem si abans es va entrevistar amb el senyor Miquel Sancho, director de l'Escola Normal. Si ho va fer, la trobada potser no va produir els fruits que esperava Bertran. El fet és que només quatre dies després les tensions van esclatar encara amb més força a la premsa, i en un article no signat aparegut al *Diari de Tarragona*, intitulat «La qüestió del català a la Normal de Tarragona», es deia explícitament que Fabra havia estat enviat a Tarragona pel conseller de Cultura, Ventura Gassol, «havent-se assabentat potser del que estava passant», s'afegia que no s'havia tingut amb Fabra les consideracions que se li devien, i es feia saber que l'alcalde de Tarragona havia intervingut al Parlament de Catalunya denunciant la situació de l'Escola Normal de Tarragona (Redacció, 1933b, p. 1).

¿Quina era aquesta situació? Segons el diari, s'entrebancava tant com es podia el desenvolupament dels cursos de català, no es donava certificats als qui hi assistien —com hem vist—, i certs funcionaris del centre es negaven a acceptar comunicacions orals i escrites en català. L'article acabava centrant la crítica en la persona de Luisa Alonso, secretària de l'Escola:

A la senyoreta Alonso no li és plaent l'idioma català [...]. A la senyoreta Alonso li semblen malament les reclamacions dels que demanen per al català un tracte més d'amic que d'adversari. [...] A la senyoreta Alonso, secretària de la Normal, li plauria més un establiment de l'Estat, on una discrepància conceptual i sentimental que pateix i que és superior a les seves forces i a les seves possibilitats de cordialitat, tolerància i tendra feminitat, no li faci la vida amarga, creant-li diàriament conflictes amb els alumnes o amb els professors catalans. Aquests alumnes i professors que no accepten [...] aquell pla de superioritat dominant i pretensiosament irònic en què la senyoreta Alonso es col·loca. (Redacció, 1933b, p. 2)

Al marge del conflicte, és lògic que ens fem una pregunta més directament relacionada amb el tema d'aquesta exposició: ¿Quines van ser les desconsideracions amb Pompeu Fabra? Dos dies després el director de l'Escola, Miquel Sancho,

publicava al mateix diari l'article «Aclaracions necessàries. L'assumpte del Català a l'Escola Normal», defensant-se de les acusacions. En l'escrit afirmava que l'Escola havia recomanat el major respecte i consideració al català dins l'acatament a les lleis de la república, que alumnes i professors parlaven en català sempre que calia, que no era cert que no es rebia cap escrit en català a les oficines de l'Escola, que amb motiu de la darrera Festa del Llibre s'havia repartit entre els alumnes obres de literatura catalana (i en la vetllada que s'havia celebrat es van llegir treballs i pronunciar discursos en català), i que la professora de català —per contrast amb el que corresponia— no havia pres possessió del seu càrrec (i que cap autoritat catalana ni espanyola no havia comunicat a l'Escola aquest nomenament i, per tant, administrativament, no es podia pensar a donar caràcter oficial al curs). Afegia que era la bona disposició del director el que havia fet possible que es trobessin aules i hores per fer les classes. Finalment, quant a la relació amb Fabra, s'adreçava al gramàtic demanant-li que digués si havia estat rebut de manera incorrecta, i puntualitzava que en una visita d'inspecció no es podia anar al darrere de l'inspector, sinó esperar a ser cridat. Remarcava que Fabra no inspeccionava el centre, sinó la classe de català. I deia que la direcció de l'Escola havia presentat els seus respectes a Fabra, i havia escoltat d'ell paraules plenes de consideració (Sancho, 1933).

¿Tenia raó Miquel Sancho? Tres dies després, el 31 de maig, un article de Ricard Anguela combatia les seves afirmacions:

En les taules de cafè, en el passeig i fins en el clos íntim, de la llar, es comenta apassionadament [...] la campanya descapdellada a l'entorn del tracte que es dóna al nostre idioma dintre l'Escola Normal [...]. Ens sembla una manca de sentit el que, per exemple, digui la senyora Alonso que *en negar-se donar papere-tes per a l'ensenyança del Català, autoritzada en les Normals, ho ha fet en compliment de la Llei*. Una de dues: o està autoritzada l'ensenyança del Català, o no està autoritzada; però si està autoritzada el més petit concepte de la lògica ens priva de creure que pugui existir una Llei que prohibeixi estendre *papere-tes*. (Anguela, 1933)

I, pel que fa al tracte que havia rebut Pompeu a la Normal, la denúncia d'Anguela era clara i contundent:

La visita del senyor Pompeu Fabra és una altra qüestió que cal, també, aclarir, perquè les manifestacions del senyor Sancho no responen del tot a la realitat. El Mestre Fabra entrà a la Normal quan encara no hi era el senyor Sancho i reuní els alumnes als quals dirigí la paraula, i quan arribà a l'Escola l'esmentat senyor Sancho, sabent que l'honorable Pompeu Fabra estava reunit amb els alumnes, *els féu cridar per dues vegades*, deixant l'eminent filòleg gairebé sol. ¿És que això no és una manca de consideració al venerat Pompeu Fabra? (Anguela, 1933)

4. FINAL

El conflicte lingüístic a l'Escola Normal de Tarragona va continuar viu durant més d'un any, però en aquesta exposició no en podem donar més detalls. Hem arribat fins aquí perquè ens interessava reportar aquest cas de boicot material a Fabra, ja que no tenim gaires testimoniatges —si és que en tenim cap altre— de boicot a un acte protagonitzat per Pompeu Fabra en l'època en què el gramàtic català tenia tot el reconeixement social. D'aquest episodi en queden punts per aclarir, però el que seria més rellevant és poder descobrir si va ser realment un episodi aïllat, o si el podem considerar un indicatiu de l'existència al món escolar d'aquell moment de grups socials que se sentien més aviat amoïnats pel projecte general de catalanització que havia inaugurat la proclamació de la república.¹⁵

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGUELA, Ricard (1933). «Encara el mateix tema. El català a l'Escola Normal». *Diari de Tarragona* (31 maig), p. 1.
- BERTRAN, Montserrat (1933). «Quelcom més, referent al Català i a la Normal». *Diari de Tarragona* (20 maig), p. 1.
- COMES I SEGURA, Manuel (1932). «El català a les Escoles Normals». *Diari de Tarragona* (28 maig), p. 4.
- (1934a). «Un any a l'Escola Normal de Tarragona». *Diari de Tarragona* (12 agost), p. 1-2.
- (1934b). «Un any a la Normal de Tarragona». *Diari de Tarragona* (12 [14] agost), p. 1. [Continuació de 1934a]
- DURAN, Lluís (1997). *Pàtria i escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- FABRA, Pompeu (2013). *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- JANÉ, Albert; MIR, Jordi (2013). «Cronologia general de la vida i l'obra de Pompeu». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 781-836.
- MAGRINÀ, Cristina (2006). «L'Escola Normal de Tarragona al temps de la República (1931-1936): una renovació qüestionada». A: SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; PIQUÉ PADRÓ, Jordi (coord.). *La Segona República al Camp de Tarragona*. Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver, p. 63-97.

15. El conflicte lingüístic a l'Escola Normal de Tarragona ha estat tractat per Marrugat (1994), Magriñà (2006) i Magriñà i Gavalda (2010), però demanaria una monografia exhaustiva. Entre els detalls pendents de l'episodi hi ha el de determinar de quina de les visites de Fabra es parla (desembre de 1932 o gener de 1933). Les referències de la premsa a les desatencions de la direcció de l'Escola envers Fabra van continuar. Se'n parla, per exemple, en articles al *Diari de Tarragona* de l'1 d'agost i del 15 d'agost de 1934.

- MAGRIÑÀ, Cristina; GAVALDÀ, Antoni (2010). «El difícil encaix de la legislació republicana a l'Escola Normal de Tarragona. Combats de la professora Montserrat Bertran Vallès». *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, núm. 21, p. 117-133.
- MARRUGAT, Eva (1994). «L'ensenyament del català a Tarragona durant el període republicà: un estudi des de la premsa». *Kesse*, 2a èp., any IV, núm. 16 (desembre), p. 9-12.
- MURGADES, Josep (ed.) (2013). «Textos i materials». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9. Barcelona: Proa; Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 61-777.
- NAVARRO, Ramon (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.
- NOGUERA, Joana (1984). *La Escuela Normal de Tarragona, 1843-1931: Cien años de la vida de una Escuela Normal*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona.
- PALESTRA (1933). «Commemoració del Primer Centenari de la Renaixença Catalana a Poblet». *Diari de Tarragona* (23 maig), p. 1.
- PITARCH, Vicent (2008). «La participació de l'Institut d'Estudis Catalans en el procés de gestació de les Normes de Castelló». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Castelló de la Plana en homenatge a les Normes de Castelló (14 i 15 de desembre de 2007)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 59-73.
- [REDACCIÓ] (1922). «Novas». *La Veu de Tarragona* (27 maig), p. 3.
- (1930). «Noticias de provincias». *Diario de Tarragona* (31 maig), p. 6.
- (1931a). «Informació local». *La Veu de Tarragona* (21 juny), p. 5.
- (1931b). «La conferència d'En Pompeu Fabra a la Diputació». *Tarragona Federal*, 2a èp., any II, núm. 59 (18 juliol), p. 3.
- (1932). «Pompeu Fabra, a Tarragona». *Diari de Tarragona* (3 desembre), p. 4.
- (1933a). «Una visita de l'eminent catedràtic Pompeu Fabra». *Diari de Tarragona* (22 gener), p. 5.
- (1933b). «La qüestió del català a la Normal de Tarragona». *Diari de Tarragona* (26 maig), p. 1-2.
- (1936a). «Les pròximes conferències de l'Ateneu de Tarragona». *Catalònia* (24 març), p. 2.
- (1936b). «Ateneu de Tarragona. El curs de Conferències». *Catalònia* (25 març), p. 3.
- (1936c). «Ateneu de Tarragona. El curs de Conferències». *Diari de Tarragona* (25 març), p. 3.
- SANCHO, Miquel (1933). «Aclaracions necessàries. L'assumpte del Català a l'Escola Normal». *Diari de Tarragona* (28 maig), p. 1.